

C. IVLI CAESARIS

**COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER QVARTVS**

Inhoud

[1] De Tencteri en Suebi	6
[2] Zeden van de Suebi	9
[3] Uitgestrektheid van het gebied der Suebi	11
[4] De Usipeten en de Tencteri over de Rijn	12
[5] Onberekenbaarheid van de Galliërs	13
[6] Caesar vervroegd naar zijn leger	14
[7] De germanen geven niet toe aan Caesar.	15
[8] Caesar komt met een alternatief.	16
[9] Caesar weigert een tijdelijke wapenstilstand.	17
[10] De Waal en de Rijn	18
[11] Caesar geeft enige tijdruimte.....	19
[12] De germanen verbreken zelf de wapenstilstand.	21
[13] Caesar neemt gijzelaars.	22
[14] Caesar verrast de germanen.	24
[15] Caesar treedt onverbidlijk op.....	25
[16] Caesar besluit de Rijn over te steken.....	26
17 Een brug over de Rijn	28
18 Over de Rijn	33
19 Mission accomplished	33
[20] Plan om Britannia te verkennen	35
[21] Halfslachtige verkenning van Volusenus.....	37
[22] De vloot verzameld aan de kust van de Morini	39
[23] Landing in Britannia	40

[24] Ontscheping bemoeilijkt.....	42
[25] De beslissende moed van een vaandeldrager	43
[26] Met moeite voet op Britse bodem	44
[27] Capitulatie.....	46
[28] Landing van de ruitserij belemmerd	47
[29] Stormschade aan de vloot	48
[30] Sluw plan van de Britten	49
[31] Herstelwerkzaamheden aan de vloot.....	50
[32] Foerageerders in de val	51
[33] Gebruik van strijdagens van de Britten.....	53
[34] Stormen bieden de Britanni hoop.	54
[35] Caesar zoekt toch de confrontatie op.	55
[36] Dubbel aantal gijzelaars.....	56
[37] Overvallen door de Morini.....	57
[38] Optreden van Labienus en Titurius en Cotta.....	57

Boek vier vertelt van de dreiging der Tencteri en Usupeten, Caesars expeditie over de Rijn en zijn invasie in Britannia.

Korte inleiding

Boek vijf behelst het jaar 55 tijdens het consulaat van Cn.Pompeius Magnus en M. Licinius Crassus. Het doet verslag van de oorlog tegen de Usipeten en Tencteri (1-15), Caesars eerste expeditie over de Rijn (16-19), Caesars eerste expeditie naar Britannia (20-36) en de bestraffing van de Morini en de Menapii (37,38).

[1] De Tencteri en Suebi

Ea quae secuta est hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso consulibus¹, Usipetes² Germani et item Tencteri³ magna [cum] multitudine hominum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. Causa transeundi fuit quod ab Suebis complures annos exagitati⁴ bello premebantur et agri cultura prohibebantur¹.

¹ 55 v.Chr.

² *De Usipetes waren een westgermaanse stam, die ca. 58 v.Chr. samen met de Tencteri door de Sueben uit zijn woongebied langs de Lippe verdreven werd en, na drie jaar rondgezworven te hebben, de Rijn trachtte over te steken om ten westen daarvan nieuwe woonplaatsen te zoeken. Dit werd hun belet door de aldaar wonende Menapiërs, maar dezen wisten zij bij verrassing te verslaan. Vervolgens trokken de Usipetes en Tencteri in 55 v.Chr. langs de Maas zuidwaarts tot in het land van de Eburonen en Condrusi. Bevreesd voor een gezamenlijk optreden van Germanen en Galliërs trok Caesar hun tegemoet; na vergeefse onderhandelingen bracht hij hun een vernietigende nederlaag toe.*

³ *De Tencteri waren een Germaanse stam die ten tijde van Iulius Caesar tezamen met de Usipeten vóór 55 v.Chr. uit hun leefgebied werden verdreven door de Germaanse Sueven onder Ariovistus. Zij weken uit naar de rechteroever van de Rijn ten noorden van de Chatten, in het stamland van de Menapiërs, die zelf de wijk namen naar de overzijde van de Rijn. In 55 v.Chr. werden de Tencteren en Usipeten verpletterend verslagen door het Romeinse leger onder Iulius Caesar. Deze veldslag had plaats nabij Kessel (Gemeente Oss).*

⁴ exigere 3

verdrijven

Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima² Germanorum omnium. Hi centum pagos¹ habere dicuntur, ex quibus quotannis²

¹ prohibere 2 + *abl.*

afhouden van

² bellicosus

oorlogszuchtig

singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt³; hi rursus in vicem⁴ anno post⁵ in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agri cultura nec ratio⁶ atque usus⁷ belli intermittitur⁸. Sed privati ac separati⁹ agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco colendi¹⁰ causa licet. Neque multum¹¹ frumento, sed maximam partem lacte¹² atque pecore vivunt multum sunt in venationibus¹³; quae res et cibi genere et cotidiana exercitatione¹⁴ et libertate vitae, quod a pueris¹⁵ nullo officio aut disciplina¹⁶ adsuefacti¹⁷ nihil omnino¹ contra voluntatem faciunt, et vires

¹ pagus	gouw
² quotannis	jaarlijks
³ alere 3	voeden
⁴ in vicem	op hun beurt
⁵ post <i>adv.</i>	later
⁶ ratio	interesse, zorg, inzicht
⁷ usus 4	ervaring
⁸ intermittere	onderbreken
⁹ separatus	afzonderlijk
¹⁰ colere 3	bebouwen
¹¹ multum <i>adv.</i>	zeer, veel, erg, vaak
¹² lac <i>n</i> , lactis	melk
¹³ venatio	jacht
¹⁴ exercitatio	oefening
¹⁵ a pueris	van jongs af aan
¹⁶ disciplina	tucht
¹⁷ adsuefactus + <i>abl.</i>	gewend aan

alit et immani² corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt ut locis frigidissimis³ neque vestitus⁴ praeter pelles habeant quicquam, quarum propter exiguitatem⁵ magna est corporis pars aperta⁶, et laventur⁷ in fluminibus.

[2] Zeden van de Suebi

Mercatoribus⁸ est aditus⁹ magis eo¹⁰ ut quae bello ceperint quibus vendant¹¹ habeant, quam quo ullam rem ad se importari desiderent¹². Quin etiam¹³ iumentis¹⁴, quibus maxime Galli delectantur¹⁵ quaeque

¹ omnino	volstrekt
² immanis	enorm
³ frigidus	koud
⁴ vestitus 4	kleding
⁵ exiguitas	beperktheid
⁶ apertus	open, onbedekt
⁷ lavare	wassen
⁸ mercator	koopman
⁹ aditus 4	toegang
¹⁰ eo	daarom
¹¹ vendere 3	verkopen
¹² desiderare	verlangen
¹³ Quin etiam	ja zelfs
¹⁴ iumentum	jukdier
¹⁵ delectari + <i>abl.</i>	behagen scheppen in

impenso¹ parant² pretio, Germani importatis non utuntur, sed quae sunt apud eos nata, parva atque deformia³, haec cotidiana exercitatione summi ut sint laboris⁴ efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt⁵ ac pedibus proeliantur⁶, equos eodem remanere vestigio adsuefecerunt, ad quos se celeriter, cum usus⁷ est, recipiunt: neque eorum moribus turpius⁸ quicquam aut inertius⁹ habetur quam ephippiis¹⁰ uti. Itaque ad quemvis¹¹ numerum ephippiatorum equitum quamvis¹² pauci adire audent. Vinum omnino ad se importari non patiuntur, quod ea re ad laborem ferendum remollescere¹³ homines atque effeminari¹⁴ arbitrantur.

¹ impensus	hoog
² parare	verwerven, kopen
³ deformis	lelijk
⁴ labor	uithoudingsvermogen
⁵ desilire	naar beneden springen
⁶ proeliari	strijden
⁷ usus est	het is nodig
⁸ turpis	schandelijk
⁹ iners	laf
¹⁰ ephippium	paardenkleed
¹¹ quivis	ieder
¹² quamvis	hoe .. ook
¹³ remollescere 3	verwekelijken
¹⁴ effeminare	verwijfd maken

[3] Uitgestrektheid van het gebied der Suebi

Publice¹ maximam putant esse laudem quam latissime² a suis finibus vacare³ agros: hac re significari⁴ magnum numerum civitatum suam vim sustinere⁵ non posse. Itaque una ex parte a Suebis circiter milia passuum C agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt⁶ Ubii, quorum fuit civitas ampla⁷ atque florens, ut est captus⁸ Germanorum; ii paulo, quamquam sunt eiusdem generis, sunt ceteris humaniores⁹; propterea quod Rhenum attingunt, multum ad eos mercatores ventitant¹⁰ et ipsi propter propinquitatem¹¹ [quod] Gallicis sunt moribus adsuefacti. Hos cum Suebi multis saepe bellis experti¹² propter amplitudinem¹³ gravitatem¹⁴ civitatis finibus expellere non potuissent,

¹ publice	voor de staat
² latus	ver uitgestrekt
³ vacare	leeg zijn
⁴ significare	aangeven
⁵ sustinere 2	bestand zijn tegen
⁶ succedere 3	grenzen aan, liggen naast
⁷ amplus	aanzienlijk
⁸ captus	begripsvermogen, begrip
⁹ humanus	beschaafd
¹⁰ ventitare	geregeld komen
¹¹ propinquitas	nabijheid
¹² experiri	beproeven
¹³ amplitudo	uitgestrektheid
¹⁴ gravitas	invloed

tamen vectigales¹ sibi fecerunt ac multo humiliores² infirmiores redegerunt.

[4] De Usipeten en de Tencteri over de Rijn

In eadem causa³ fuerunt Usipetes et Tencteri, quos supra diximus; qui complures annos Sueborum vim sustinuerunt, ad extremum⁴ tamen agris expulsi et multis locis Germaniae triennium vagati⁵ ad Rhenum pervenerunt, quas regiones Menapii incolebant. Hi ad utramque ripam fluminis agros, aedificia vicosque habebant; sed tantae multitudinis adventu perterriti ex iis aedificiis quae trans flumen habuerant demigraverant⁶, et cis⁷ Rhenum dispositis⁸ praesidiis Germanos transire prohibebant. Illi omnia experti, cum neque vi contendere propter inopiam⁹ navium neque clam transire propter custodias Menapiorum possent, reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt¹⁰ et tridui

¹ vectigalis	belastingplichtig
² humilis	nederig
³ causa	situatie
⁴ ad extremum	tenslotte
⁵ vagari	ronddolen
⁶ demigrare	verhuizen
⁷ cis + <i>acc.</i>	aan deze zijde van
⁸ disponere 3	verdelen
⁹ inopia	gebrek
¹⁰ simulare + <i>inf.</i>	doen alsof

viam progressi¹ rursus reverterunt atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto² inscios inopinantes³ Menapios opprresserunt⁴, qui de Germanorum discessu⁵ per exploratores⁶ certiores facti sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant. His interfectis navibus eorum occupatis, prius quam ea pars Menapiorum quae citra⁷ Rhenum erat certior fieret, flumen transierunt atque omnibus eorum aedificiis occupatis reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

[5] Onberekenbaarheid van de Galliërs

His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem Gallorum veritus⁸, quod sunt in consiliis capiendis mobiles⁹ et novis plerumque¹⁰ rebus¹¹ student, nihil his committendum¹² existimavit. Est enim hoc Gallicae

¹ progredi	voortgaan
² conficere 5	afleggen
³ inopinans	niets vermoedend
⁴ opprimere 3	overweldigen
⁵ discessus 4	vertrek
⁶ explorator	verspieder
⁷ citra + acc.	aan deze kant van
⁸ vereri 2	vrezen
⁹ mobilis	veranderlijk
¹⁰ plerumque	meestal
¹¹ novae res	revolutie, opstand
¹² committere 3	toevertrouwen, overlaten

consuetudinis, uti et viatores¹ etiam invitos² consistere cogant et quid quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit quaerant et mercatores in oppidis vulgus³ circumstatat quibus ex regionibus veniant quas ibi res cognoverint pronuntiare⁴ cogat. His rebus atque auditionibus⁵ permoti de summis saepe rebus consilia ineunt, quorum eos in vestigio⁶ paenitere⁷ necesse est, cum incertis rumoribus serviant⁸ et plerique ad voluntatem eorum ficta⁹ respondeant.

[6] Caesar vervroegd naar zijn leger

Qua consuetudine cognita Caesar, ne graviori bello occurreret, maturius¹⁰ quam consuere ad exercitum proficiscitur. Eo cum venisset, ea quae fore suspicatus¹¹ erat facta cognovit: missas legationes ab non nullis civitatibus ad Germanos invitatosque¹² eos uti ab Rheno

¹ viator	reiziger
² invitus	tegen de zin
³ vulgus <i>n.</i>	volk
⁴ pronuntiare	openlijk meedelen
⁵ auditio	gerucht, praatjes
⁶ in vestigio	onmiddellijk
⁷ paenitere 2	spijt hebben
⁸ servire + <i>dat.</i>	slaaf zijn van, zich laten beheersen door
⁹ fingere 3	verzinnen
¹⁰ maturius	vroeger
¹¹ suspicari	vermoeden
¹² invitare	aansporen

discederent: omnia quae postulassent ab se fore parata. Qua spe adducti¹ Germani latius iam vagabantur et in fines Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treverorum clientes, pervenerant. Principibus Galliae evocatis Caesar ea quae cognoverat dissimulanda² sibi existimavit, eorumque animis permulsis³ et confirmatis equitatu imperato bellum cum Germanis gerere constituit.

[7] De germanen geven niet toe aan Caesar.

Re frumentaria comparata⁴ equitibusque delectis⁵ iter in ea loca facere coepit, quibus in locis esse Germanos audiebat. A quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab iis venerunt, quorum haec fuit oratio: Germanos neque priores populo Romano bellum inferre neque tamen recusare, si lacessantur⁶, quin⁷ armis contendant, quod Germanorum consuetudo [haec] sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere neque deprecari⁸. Haec tamen dicere: venisse invitos, eiectos⁹

¹ adducere 3

ertoe brengen

² dissimulare

verzwijgen, niet laten blijken, verbergen

³ permulcere 2

kalmeren, sussen

⁴ comparare

opkopen

⁵ deligere 3

uitkiezen

⁶ lacessere 3

uitdagen

⁷ quin + *coni. na negatieve voorzin* om te, dat

⁸ deprecari

door bidden proberen af te wenden, om genade smeken

⁹ eicere 5

verdrijven

domo; si suam gratiam¹ Romani velint, posse iis utiles esse amicos; vel sibi agros attribuant² vel patiantur eos tenere quos armis possederint: sese unis Suebis concedere³, quibus ne di quidem immortales pares⁴ esse possint; reliquum⁵ quidem in terris esse neminem quem non superare possint.

[8] Caesar komt met een alternatief.

Ad haec Caesar quae visum⁶ est respondit; sed exitus⁷ fuit orationis: sibi nullam cum iis amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent; neque verum⁸ esse, qui suos fines tueri non potuerint alienos occupare; neque ullos in Gallia vacare agros qui dari tantae praesertim⁹ multitudini sine iniuria possint; sed licere, si velint, in Ubiorum finibus considerare, quorum sint legati apud se et de Sueborum iniuriis querantur¹⁰ et a se auxilium petant: hoc se Ubiis imperaturum.

¹ gratia	vriendschap, erkentelijkheid
² attribuere 3	toekennen; <i>coni. indir.rede in de plaats van een imperativus</i>
³ concedere 3	wijken voor
⁴ par + dat.	opgewassen tegen
⁵ reliquus	over
⁶ mihi videtur	ik besluit
⁷ exitus 4	einde
⁸ verus	redelijk
⁹ praesertim	bovenal, in het bijzonder
¹⁰ queri	klagen

[9] Caesar weigert een tijdelijke wapenstilstand.

Legati haec se ad suos relatueros¹ dixerunt et re deliberata² post diem tertium ad Caesarem reversuros³: interea ne propius se castra moveret petierunt. Ne id quidem Caesar ab se impetrari⁴ posse dixit. Cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot⁵ diebus ante praedandi⁶ frumentandique⁷ causa ad Ambivaritos⁸ trans Mosam missam: hos expectari equites atque eius rei causa moram interponi arbitrabatur.

¹ referre	rapporteren
² deliberare	overwegen, beslissen
³ reverti	terugkeren
⁴ impetrare ab	gedaan krijgen van
⁵ aliquot	enige, enkele
⁶ praedari	plunderen
⁷ frumentari	graan halen

⁸ *De Ambivarieten (Ambivariti, Ambivareti) waren een Keltische volksstam in Oud-België. In de laatste eeuw voor het begin van onze jaartelling bewoonden ze vermoedelijk het gebied op de zuidelijke Rijnsoever tussen de huidige steden Breda en Antwerpen. Ze worden slechts in één bron genoemd, en dan nog slechts zijdelings, namelijk in de Commentarii de Bello Gallico van Iulius Caesar. In de latere Romeinse periode worden de bewoners van dat gebied Toxandriërs genoemd; dus het is mogelijk dat het om twee verschillende benamingen voor dezelfde groep mensen gaat.*

[10] De Waal en de Rijn

[Mosa profluit ex monte Vosego¹, qui est in finibus Lingonum, et parte quadam ex Rheno recepta, quae appellatur Vacalus² insulam efficit Batavorum, in Oceanum influit neque longius ab Oceano milibus passuum LXXX in Rhenum influit. Rhenus autem oritur³ ex Lepontiis⁴, qui Alpes incolunt, et longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treverorum citatus⁵ fertur et, ubi Oceano adpropinquavit, in plures diffluit⁶ partes multis ingentibus insulis effectis, quarum pars magna a feris⁷ barbaris nationibus incolitur, ex quibus sunt qui piscibus⁸ atque ovis avium⁹ vivere existimantur, multis capitibus in Oceanum influit.]

¹ Vosegus de Vogezen

² Vacalus Waal

³ oriri ontstaan

⁴ *De Lepontii (Lepontiërs) waren een Keltische stam die leefde in Raetia, een Romeinse provincie die in het huidige Zwitserland en Noord-Italië in de Alpen lag, toen de Romeinen hun gebied veroverden. De Lepontii werden in de loop der tijden beschreven als een Keltische, Ligurische, Raetische en Germaanse stam, maar er blijven nu te weinig bewijzen over om de Lepontii met zekerheid te kunnen categoriseren.*

⁵ citatus snelstromend

⁶ diffluere uiteenstromen

⁷ ferus woest

⁸ piscis vis

⁹ ovum ei

[11] Caesar geeft enige tijdruimte.

Caesar cum ab hoste non amplius passuum XII milibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur; qui in itinere congressi magnopere¹ ne longius progredetur² orabant. Cum id non

¹ magnoperee

zeer

² progredi

verdergaan

impetrassent¹, petebant uti ad eos [equites] qui agmen antecessissent² praemitteret³ eosque pugna prohiberet⁴, sibi ut potestatem⁵ faceret in Ubios legatos mittendi; quorum si principes ac senatus sibi iure iurando⁶ fidem⁷ fecisset, ea condicione quae a Caesare ferretur se usuros ostendebant⁸: ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. Haec omnia Caesar eodem illo pertinere⁹ arbitrabatur ut tridui mora¹⁰ interposita¹¹ equites eorum qui abessent reverterentur; tamen sese non longius milibus passuum IIII aquationis¹² causa processurum¹³ eo die dixit: huc¹⁴ postero die quam frequentissimi¹⁵ convenirent, ut de eorum

¹ impetrare	gedaan krijgen
² antecedere 3	voorgaan
³ praemittere	een bode vooruitsturen
⁴ prohibere + <i>abl.</i>	afhouden van
⁵ potestas	gelegenheid, mogelijkheid
⁶ ius iurandum	eed
⁷ fidem facere 5	zekerheid geven
⁸ ostendere 3	verklaren
⁹ pertinere 2 eodem	hetzelfde doel dienen
¹⁰ mora	oponthoud
¹¹ interponere 3	inlassen
¹² aquatio	het waterhalen
¹³ procedere 3	oprukken
¹⁴ huc	hierheen
¹⁵ frequens	talrijk

postulatis¹ cognosceret. Interim ad praefectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit qui nuntiarent ne hostes proelio lacesserent², et si ipsi lacesserentur, sustinerent³ quoad⁴ ipse cum exercitu propius accessisset.

[12] De germanen verbreken zelf de wapenstilstand.

At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat V milium numerus, cum ipsi non amplius DCCC equites haberent, quod ii qui frumentandi causa erant trans Mosam profecti⁵ nondum redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum paulo ante a Caesare discesserant⁶ atque is dies indutiis⁷ erat ab his petitus, impetu facto celeriter nostros perturbaverunt⁸; rursus his resistentibus consuetudine sua ad pedes desiluerunt subfossis⁹ equis compluribus nostris deiectis reliquos in fugam coniecerunt atque ita perterritos egerunt ut non prius

¹ postulatum	eis
² lacessere 3 + <i>abl.</i>	uitdagen tot
³ sustinere	het verdragen
⁴ quoad	totdat
⁵ proficisci	vertrekken
⁶ discedere	weggaan
⁷ indutiae	wapenstilstand
⁸ perturbare	in de war brengen
⁹ subfodere 5	van onderen doorsteken

fuga desisterent¹ quam in conspectum agminis nostri venissent. In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur IIII et LXX, in his vir fortissimus Piso Aquitanus, amplissimo² genere natus, cuius avus in civitate sua regnum obtinuerat³ amicus a senatu nostro appellatus. Hic cum fratri intercluso⁴ ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit, ipse equo vulnerato deiectus, quoad⁵ potuit, fortissime restitit; cum circumventus multis vulneribus acceptis cecidisset atque id frater, qui iam proelio excesserat, procul⁶ animadvertisset⁷, incitato⁸ equo se hostibus obtulit atque interfectus est.

[13] Caesar neemt gijzelaars.

Hoc facto proelio Caesar neque iam sibi legatos audiendos neque condiciones accipiendas arbitrabatur ab iis qui per dolum⁹ atque insidias¹⁰ petita pace ultro¹ bellum intulissent; expectare vero dum

¹ desistere 3 + <i>abl.</i>	ophouden met
² amplus	aanzienlijk
³ obtinere 2	bekleden
⁴ intercludere 3	opsluiten
⁵ quoad	zolang als
⁶ procul	van ver
⁷ animadvertere 3	opmerken
⁸ incitare	de sporen geven
⁹ dolus	list
¹⁰ insidiae	hinderlaag

hostium copiae auferentur equitatusque reverteretur summae dementiae² esse³ iudicabat, et cognita Gallorum infirmitate⁴ quantum iam apud eos hostes uno proelio auctoritatis⁵ essent consecuti⁶ sentiebat; quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus et consilio cum legatis et quaestore communicato⁷, ne quem diem pugnae praetermitteret⁸, oportunissima⁹ res accidit, quod postridie¹⁰ eius diei mane¹¹ eadem et perfidia¹² et simulatione¹³ usi Germani frequentes, omnibus principibus maioribusque natu adhibitis¹⁴, ad eum in castra venerunt, simul, ut dicebatur, sui purgandi¹⁵

¹ ultro	uit eigen beweging
² dementia	waanzin
³ esse + <i>gen.</i>	kenmerk zijn van
⁴ infirmitas	zwakte
⁵ quantum .. auctoritatis	
⁶ consequi	bereiken
⁷ communicare cum + <i>abl.</i>	delen met
⁸ praetermittere 3	voorbij laten gaan
⁹ opportunus	gunstig
¹⁰ postridie + <i>gen.</i>	de dag na
¹¹ mane	in de ochtend
¹² perfidia	trouweloosheid
¹³ simulatio	veinzerij, voorwendsel
¹⁴ adhibere	aanwenden
¹⁵ se purgare	zich verontschuldigen

causa, quod contra atque¹ esset dictum et ipsi petissent, proelium pridie² commisissent³, simul ut, si quid possent, de indutiis fallendo⁴ impetrarent⁵. Quos sibi Caesar oblatos⁶ gavisus⁷ illos retineri iussit; ipse omnes copias castris deduxit equitatumque, quod recenti proelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi⁸ iussit.

[14] Caesar verrast de germanen.

Acie triplici⁹ instituta¹⁰ et celeriter VIII milium itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit quam quid ageretur Germani sentire possent. Qui omnibus rebus subito perterriti et celeritate¹¹ adventus nostri et discessu suorum, neque consilii habendi neque arma capiendi spatio¹² dato perturbantur, copiasne adversus hostem ducere an castra

¹ contra atque	in strijd met wat, anders dan
² pridie	die dag daarvoor
³ committere 3	leveren
⁴ fallere 3	bedriegen
⁵ impetrare de	iets gedaan krijgen
⁶ offerri	verschijnen, ontmoeten
⁷ gaudere 2, gavisus	
⁸ subsequi	op de voet volgen
⁹ triplex	drievoudig
¹⁰ instituere 3	opstellen
¹¹ celeritas	snelheid
¹² spatium	tijd, gelegenheid

defendere an fuga salutem petere praestaret¹. Quorum timor cum fremitu² et concursu³ significaretur, milites nostri pristini⁴ diei perfidia incitati⁵ in castra inruperunt. Quo loco qui celeriter arma capere potuerunt paulisper⁶ nostris restiterunt atque inter carros impedimenta⁷ proelium commiserunt; at reliqua multitudo puerorum mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant Rhenum transierant) passim⁷ fugere coepit, ad quos consecrandos⁸ Caesar equitatum misit.

[15] Caesar treedt onverbiddelijk op.

Germani post tergum clamore audito, cum suos interfici viderent, armis abiectis⁹ signis militaribus relictis se ex castris eiecerunt, et cum ad confluentem¹⁰ Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata,

¹ praestat	het verdient de voorkeur
² fremitus 4	gebrul
³ concursus 4	het te hoop lopen
⁴ pristinus	vorig
⁵ incitare	aansporen
⁶ paulisper	even
⁷ passim	wijd en zijd
⁸ consecrari	achtervolgen
⁹ abicere 5	wegwerpen
¹⁰ confluens	samenvloeiing

magno numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitaverunt¹ atque ibi timore, lassitudine², vi fluminis oppressi perierunt³. Nostri ad unum omnes⁴ incolumes⁵, perpaucis⁶ vulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CCCXXX milium fuisset, se in castra receperunt. Caesar iis quos in castris retinuerat⁷ discedendi potestatem fecit. Illi supplicia⁸ cruciatusque⁹ Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. His Caesar libertatem¹⁰ concessit¹¹.

[16] Caesar besluit de Rijn over te steken.

Germanico bello confecto multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum illa fuit iustissima¹² quod, cum videret

¹ praecipitare	voorover storten
² lassitudo	vermoeidheid
³ perire	omkomen
⁴ ad unum omnes	allen tot de laatste man
⁵ incolumis	ongedeerd
⁶ perpauci	zeer weinige
⁷ retinere 2	terughouden, tegenhouden
⁸ supplicium	(dood)straf
⁹ cruciatus 4	marteling
¹⁰ libertas	toestemming
¹¹ concedere 3	toestaan
¹² iustus	gerechtigd

Germanos tam facile impelli¹ ut in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere² voluit, cum intellexerent et posse et audere populi Romani exercitum Rhenum transire. Accessit³ etiam quod illa pars equitatus Usipetum et Tencterorum, quam supra commemoravi praedandi frumentandi causa Mosam transisse neque proelio interfuisse⁴, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sugambrorum receperat seque cum his coniunxerat. Ad quos cum Caesar nuntios misisset, qui postularent eos qui sibi Galliaeque bellum intulissent sibi dederent, responderunt: populi Romani imperium Rhenum finire; si se invito⁵ Germanos in Galliam transire non aequum⁶ existimaret, cur sui quicquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet? Ubii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suebis premerentur; vel, si id facere occupationibus⁷ rei publicae prohiberetur⁸, exercitum modo Rhenum

¹ impellere 3	ertoe brengen
² timere + <i>dat.</i>	bezorgd zijn om
³ accedere 3	daarbij komen
⁴ intresse + <i>dat.</i>	aanwezig zijn bij
⁵ invitus	niet willend, tegen de zin
⁶ aequus	billijk, rechtvaardig
⁷ occupatio	beslommering
⁸ prohibere 2 + <i>inf.</i>	ervan afhouden te

transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis¹ satis futurum. Tantum esse nomen atque opinionem² eius exercitus Ariovisto pulso et hoc novissimo proelio facto etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione et amicitia populi Romani tuti esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur³.

17 Een brug over de Rijn

Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat. sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur neque suae neque populi Romani dignitatis esse⁴ statuebat. itaque etsi⁵ summa difficultas faciundi⁶ pontis proponebatur⁷ propter latitudinem rapiditatem altitudinemque fluminis, tamen id sibi contendendum⁸ aut

¹ tempus reliquum	de toekomst
² opinio	roem, reputatie
³ polliceri	beloven
⁴ esse + gen. !	
⁵ etsi	ookal
⁶ faciundi: <i>oude vorm van gerundivum</i>	
⁷ proponere	voor ogen stellen
⁸ contendere	streven naar

aliter non traducendum exercitum existimabat. rationem¹ pontis hanc instituit²: tigna³ bina⁴ sesquipedalia⁵ paulum ab imo⁶ praeacuta⁷ dimensa⁸ ad altitudinem fluminis intervallo pedum duorum inter se iungebat. haec cum machinationibus⁹ immissa in flumen defixerat¹⁰ festuculisque¹¹ adegerat, non sublicae¹² modo drecte¹³ ad perpendicularum¹⁴, sed prone¹⁵ ac fastigate¹⁶, ut secundum¹⁷ naturam fluminis procumberent¹⁸, his item contraria¹⁹ duo ad eundem modum

¹ ratio	aard
² instituere	aanleggen
³ tignum	balk
⁴ bini, -ae, -a	telkens twee, een paar, twee
⁵ sesquipedalis	anderhalve voet dik
⁶ imum	onderkant
⁷ praeacutus	puntig
⁸ dimensus ad	afgemeten naar
⁹ machinatio	werktuig
¹⁰ defigere, -fixi	vastmaken
¹¹ festucula	heiblok
¹² sublica	bruggepaal
¹³ drecte <i>adv.</i>	rechtuit, in rechte richting
¹⁴ perpendicularum	schietlood
¹⁵ prone <i>adv.</i>	steil aflopend
¹⁶ fastigate <i>adv.</i>	schuin aflopend
¹⁷ secundum <i>+acc</i>	volgens
¹⁸ procumbere	zich voorover storten, neigen
¹⁹ contrarius <i>+ dat</i>	tegenover

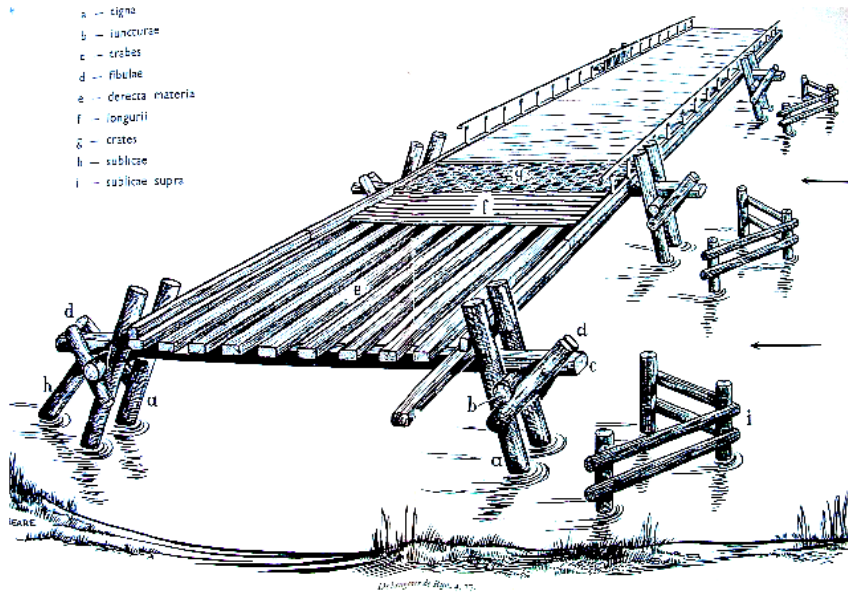
diiuncta¹ intervallo² pedum quadragenum³ ab inferiore⁴ parte contra vim atque impetum fluminis conversa⁵ statuebat⁶. haec utraque insuper⁷ bipedalibus⁸ trabibus⁹ immissis, quantum eorum tignorum iunctura¹⁰ distabat¹¹, binis utrimque¹² fibulis¹³ ab extrema parte¹⁴ distinebantur. quibus disclusis¹⁵ atque in contrariam partem revinctis¹⁶ tanta erat operis firmitudo¹⁷ atque ea rerum natura¹⁸, ut, quo¹⁹ maior

¹ diiungere	scheiden
² intervallum	tussenruimte
³ quadrageni, -ae, -a	ieder/telkens 40
⁴ inferior	lagergelegen (<i>met de loop van de rivier mee</i>)
⁵ convertere, -verti, -versus	keren
⁶ statuere	plaatsen
⁷ insuper	daarbovenop
⁸ bipedalis	twee voet lang of dik
⁹ trabs, trabis	balk
¹⁰ iunctura	verbinding, voeg, dwarsbalk
¹¹ distare	verwijderd zijn, van elkaar afstaan
¹² utrimque	aan beide kanten
¹³ fibula	kram, ijzeren bout
¹⁴ ab extrema parte	aan de uiteinden
¹⁵ discludere	vaneenscheiden
¹⁶ revincire	verbinden
¹⁷ firmitudo	stevigheid
¹⁸ natura	aard
¹⁹ quo + comp. ...hoc + comp	hoe .. des te

vis¹ aquae se incitavisset, hoc artius² inligata³ tenerentur. haec⁴ directa materia⁵ iniecta contexebantur⁶ et longuriis⁷ cratibusque⁸ consternebantur⁹. ac nihilo setius¹⁰ sublicae et ad inferiorem partem fluminis oblique¹¹ agebantur¹², quae¹³ pro ariete¹⁴ subiectae¹⁵ et cum omni opere coniunctae vim fluminis exciperent, et aliae¹⁶ item supra pontem mediocri¹⁷ spatio, ut si arborum trunci¹⁸ sive naves deiciendi¹⁹

¹ vis	kracht, massa
² artus	strak
³ inligare	vastbinden
⁴ haec sc. tigna	
⁵ directa materia iniecta <i>abl.abs.</i>	
⁶ contexere	verbinden
⁷ longurius	lange staak
⁸ crates	vlechtwerk
⁹ consternere	bedekken
¹⁰ nihilo setius	geenszins anders
¹¹ oblique	schuin
¹² agere	in de grond slaan
¹³ quae + <i>coni.</i>	= ut ea + <i>coni.</i>
¹⁴ aries	ram, breker
¹⁵ subicere	aanbrengen
¹⁶ aliae sc. sublicae	
¹⁷ mediocris	middelmatig
¹⁸ truncus	stam
¹⁹ deicere	neerwerpen, vernietigen

operis¹ causa essent a barbaris missae, his defensoribus² earum rerum vis minueretur³ neu ponti nocerent.

¹ opus

² his defensoribus

³ minuere

bouwwerk, *hier*: de brug

abl. abs.

verkleinen

18 Over de Rijn

Diebus decem¹, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto exercitus traducitur. Caesar ad utramque partem pontis firmo praesidio² relicto in fines Sugambrorum contendit³. interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt. quibus pacem atque amicitiam petentibus liberaliter⁴ respondet obsidesque ad se adduci⁵ iubet. at Sugambri ex eo tempore quo pons institui coeptus est, fuga comparata hortantibus iis, quos ex Tenctheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant suaque omnia exportaverant seque in solitudinem⁶ ac silvas abdiderant.

19 Mission accomplished

Caesar paucos dies in eorum finibus moratus omnibus vicis⁷ aedificiisque incensis frumentisque succisis⁸ se in fines Ubiorum recepit atque his auxilium suum pollicitus, si ab Suebis premerentur,

¹ diebus decem	<i>abl. temporis</i> : op, in, sinds, binnen
² praesidium	garnizoen
³ contendere	zich haasten
⁴ liberaliter	vriendelijk
⁵ obses, obsidis	gijzelaar
⁶ solitudo	verlaten gebied
⁷ vicus	dorp
⁸ succidere	maaien

haec ab iis cognovit: Suebos posteaquam per exploratores¹ pontem fieri comperissent², more³ suo concilio habito nuntios in omnes partes dimisisse, uti⁴ de oppidis demigrarent, liberos uxores suaque omnia in silvis deponerent atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent; hunc esse delectum medium⁵ fere regionum earum quas Suebi obtinerent. hic Romanorum adventum expectare atque ibi decertare⁶ constituisse⁷. quod ubi⁸ Caesar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa exercitum traducere constituerat, ut Germanis metum iniceret, ut Sugambros ulcisceretur⁹, ut Ubios obsidione liberaret¹⁰, diebus omnino xviii trans Rhenum consumptis¹¹, satis et ad laudem et ad utilitatem populi Romani perfectum¹² arbitratus se in Galliam recepit pontemque rescidit¹³.

¹ explorator	verspieder
² comperire	te weten komen
³ mos, moris	gewoonte
⁴ uti	= ut
⁵ medium	het midden
⁶ decertare	de beslissende slag leveren
⁷ constituere	beslissen
⁸ ubi + <i>perf/praes.hist</i>	= ut/cum (primum)
⁹ ulcisci, ultus	straffen
¹⁰ liberare + <i>abl.</i>	bevrijden van
¹¹ consumere	verbruiken
¹² satis perficere ad	voldoende bereiken met betrekking tot
¹³ rescindere, -scidi, -scisus	afbreken

[20] Plan om Britannia te verkennen

Exigua¹ parte aestatis reliqua Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones² vergit³, matura⁴ sunt hiemes⁵, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere⁶ Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata⁷ auxilia intellegebat, et si tempus anni ad bellum gerendum deficeret⁸, tamen magno sibi usui⁹ fore arbitrabatur¹⁰, si modo¹¹ insulam adiisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quae omnia fere Gallis erant incognita¹². Neque enim temere¹³ praeter¹⁴ mercatores illo¹⁵ adit quisquam, neque his ipsis quicquam praeter oram maritimam atque eas regiones quae sunt contra

¹ exiguus	gering
² septentriones <i>pl.</i>	het noorden
³ vergere 3	neigen
⁴ maturus	vroeg
⁵ hiems	winter
⁶ fere	bijna
⁷ subministrare	leveren
⁸ deficere 5	tekort schieten
⁹ esse usui (<i>dat.fin.</i>)	nuttig zijn
¹⁰ arbitrari	menen
¹¹ si modo	als tenminste
¹² incognitus	onbekend
¹³ temere	zomaar
¹⁴ praeter + <i>acc.</i>	behalve
¹⁵ illo	daarheen

Galliam notum est. Itaque vocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulae magnitudo neque quae aut quantae nationes incolerent, neque quem usum¹ belli haberent aut quibus institutis² uterentur, neque qui essent ad maiorem navium multitudinem idonei³ portus reperire⁴ poterat.

¹ usus belli 4

² institutum

³ idoneus

⁴ reperire

manier van oorlogvoeren

gewoonte

geschikt

vinden

[21] Halflachtige verkenning van Volusenus

Ad haec cognoscenda, prius quam periculum faceret¹, idoneum² esse arbitratus C. Volusenum cum navi longa³ praemittit. Huic mandat⁴ ut exploratis⁵ omnibus rebus ad se quam primum revertatur. Ipse cum omnibus copiis in Morinos⁶ proficiscitur, quod inde erat brevissimus in Britanniam traiectus⁷. Huc⁸ naves undique ex finitimis regionibus et quam superiore⁹ aestate ad Veneticum bellum fecerat classem iubet convenire. Interim, consilio eius cognito et per mercatores perlato¹⁰ ad Britannos, a compluribus insulae civitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur¹¹ obsides¹ dare atque imperio populi Romani

¹ periculum facere proberen, beproeven

² idoneus ad geschikt om, waard om

³ navis longa oorlogsschip

⁴ mandare opdragen

⁵ explorare verspieden

⁶ *Morini (Ndl.: Morieniërs, soms Morienen) is de naam voor een Belgische bevolkingsgroep die ten tijde van Caesar gevestigd was in de kuststrook van Noord-Frankrijk en België. Onder keizer Augustus gaven zij hun naam aan een van de civitates van Gallia Belgica. Van oorsprong is hun naam Keltisch en verwijst naar de zee, Keltisch mori (vgl. Aremorici, de vóór de zee wonenden).*

⁷ traiectus 4 de overtocht

⁸ huc hierheen

⁹ superior eerder

¹⁰ perferre overbrengen

¹¹ polliceri beloven

obtemperare². Quibus auditis, liberaliter³ pollicitus hortatusque ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit et cum iis una⁴ Commium, quem ipse Atrebatibus⁵ superatis regem ibi constituerat, cuius et virtutem et consilium probabat⁶ et quem sibi fidelem esse arbitrabatur cuiusque auctoritas in his regionibus magni habebatur⁷, mittit. Huic imperat⁸ quas possit adeat civitates horteturque ut populi Romani fidem sequantur⁹ seque celeriter eo venturum nuntiet. Volusenus perspectis regionibus omnibus quantum ei facultatis¹⁰ dari potuit, qui¹¹ navi egredi ac se barbaris committere¹² non auderet, V. die ad Caesarem revertitur quaeque ibi perspexisset renuntiat.

¹ obses, -sidis

gijzelaar

² obtemperare + dat.

gehoorzamen

³ liberalis

vriendelijk, genereus

⁴ una

tegelijk

⁵ *De Gallische Atrebates leefden in of rond het hedendaagse Artesië in Noord-Frankrijk. Hun hoofdstad was Nemetocenna, het huidige Arras.*

⁶ probare

goedkeuren

⁷ magni habere

belangrijk achten; *magni – gen. pretii*

⁸ imperare + con.

bevelen dat/om te

⁹ sequi

in het oog houden, zich laten leiden door

¹⁰ facultas

gelegenheid

¹¹ qui + con. *hier concessief*: hoewel hij

¹² committere 3

toevertrouwen

[22] De vloot verzameld aan de kust van de Morini

Dum in his locis Caesar navium parandarum causa moratur¹, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio² excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti³ bellum populo Romano fecissent, seque ea quae imperasset facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis oportune⁴ accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum⁵ rerum occupationes⁶ Britanniae anteponeudas⁷ iudicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recipit. Navibus circiter LXXX onerariis⁸ coactis contractisque⁹, quot satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum habebat quaestori, legatis praefectisque distribuit¹⁰. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo loco a milibus

¹ morari	verblijven
² consilium	beleid, beslissing
³ imperitus + gen.	onervaren met
⁴ opportunus	gunstig
⁵ tantulus	zo klein/gering
⁶ occupatio	bezigheid, beslommering
⁷ antepondere 3 + dat.	stellen boven
⁸ onerarius	vracht-
⁹ contrahere 3	vezamelen
¹⁰ distribure 3 + dat.	verdelen onder

passuum VIII vento¹ tenebantur quo minus² in eundem portum venire possent: has equitibus tribuit. Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino et L. Aurunculeio Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos³ Morinorum a quibus ad eum legati non venerant ducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio⁴ quod satis esse arbitrabatur portum tenere iussit.

[23] Landing in Britannia

His constitutis rebus, nactus⁵ idoneam ad navigandum tempestatem⁶ III. fere vigilia⁷ solvit⁸ equitesque in ulteriorem⁹ portum progredi et naves conscendere et se sequi iussit. A quibus cum paulo tardius¹⁰ esset administratum, ipse hora diei circiter IIII. cum primis navibus Britanniam

¹ ventus	wind
² quo minus + <i>coni.</i>	zodat niet
³ pagus	gouw
⁴ praesidium	garnizoen
⁵ nancisci	krijgen
⁶ tempestas	periode, weer
⁷ vigilia	nachtwake; <i>de nacht [van zonsondergang tot zonsopgang]</i> <i>was verdeeld in vier nachtweekes, waarvan de lengte afhankelijk was v.d. duur v.d. nacht</i>
⁸ solvere 3	het anker lichten, wegvaren
⁹ ulterior	verder weg
¹⁰ tardus	langzaam, traag

attigit¹ atque ibi in omnibus collibus² expositas hostium copias armatas conspexit. Cuius loci haec erat natura atque ita montibus angustis³ mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus⁴ telum adigi⁵ posset. Hunc ad egrediendum nequaquam⁶ idoneum locum arbitratus, dum⁷ reliquae naves eo convenirent ad horam nonam in ancoris⁸ expectavit. Interim legatis tribunisque militum convocatis et quae ex Voluseno cognovisset et quae fieri vellet ostendit monuitque, ut rei militaris ratio⁹, maximeque ut maritimae res postularent, ut, cum celerem¹⁰ atque instabilem¹¹ motum¹² haberent, ad nutum¹³ et ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis et ventum et aestum¹⁴ uno tempore

¹ attingere 3	aanraken
² collis	heuvel
³ angustus	nauw, smal
⁴ litus, litoris	kust
⁵ adigere 3	werpen
⁶ nequaquam	geenszins
⁷ dum + <i>coni.</i>	totdat
⁸ ancora	anker
⁹ ratio	manier
¹⁰ celer	snel
¹¹ instabilis	wankel
¹² motus 4	zwenking
¹³ nutus 4	knik; ad nutum + <i>gen</i> – op iemands wenk
¹⁴ aestus	tij

nactus secundum¹ dato signo et sublati ancoris circiter milia passuum septem ab eo loco progressus, aperto ac plano litore naves constituit².

[24] Ontscheping bemoeilijkt

At barbari, consilio Romanorum cognito praemisso equitatu et essedariis³, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto⁴ constitui non poterant, militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi onere armorum oppressis simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido⁵ aut paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis⁶, notissimis locis, audacter tela coicerent et equos insuefactos⁷ incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti⁸, non eadem alacritate¹ ac studio quo in pedestribus uti proeliis consuerant utebantur.

¹ secundus	gunstig
² constituere 3	voor anker laten gaan
³ essedarius	wagenstrijder
⁴ altum	volle zee
⁵ aridus	droog
⁶ expeditus	onbelemmerd
⁷ insuefactus	gewend, afgericht
⁸ imperitus + <i>gen.</i>	onervaren met

[25] De beslissende moed van een vaandeldrager

Quod ubi Caesar animadvertit², naves longas, quarum et species³ erat barbaris inusitator⁴ et motus ad usum expeditior⁵, paulum removeri ab onerariis navibus et remis⁶ incitari⁷ et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis⁸, sagittis⁹, tormentis¹⁰ hostes propelli¹¹ ac submoveri iussit; quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura¹² et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo¹³ pedem rettulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus¹⁴, maxime propter altitudinem maris, qui X legionis aquilam gerebat, obtestatus¹⁵ deos, ut ea res legioni feliciter

¹ alacritas	enthousiasme
² animadvertere	merken
³ species 5	het voorkomen
⁴ inusitatus	ongewend
⁵ expeditus	gemakkelijk, zonder hindernis
⁶ remus	roeispaan
⁷ incitare	in snelle beweging brengen
⁸ funda	slinger(steen)
⁹ sagitta	pijl
¹⁰ tormentum	werptuig
¹¹ propellere 3	voortdrijven
¹² figura	uiterlijk, bouw
¹³ modo	slechts
¹⁴ cunctari	talmen
¹⁵ obtestari	smeken, bezweren, tot getuigen aanroepen

eveniret¹, 'desilite', inquit, 'milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere²; ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero³.' Hoc cum voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus⁴ admitteretur⁵, universi⁶ ex navi desiluerunt. Hos item ex proximis primi navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus adpropinquaverunt.

[26] Met moeite voet op Britse bodem

Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque ordines⁷ servare neque firmiter⁸ insistere⁹ neque signa subsequi¹⁰ poterant atque alius alia ex navi quibuscumque signis occurrerat¹¹ se adgregabat¹²,

¹ evenire	aflopen
² prodere 3	verraden, overleveren
³ praestare	leveren, verrichten
⁴ dedecus <i>n</i>	smaad, schande
⁵ admittere	toestaan
⁶ universi	allen tezamen
⁷ ordo, ordinis	gelid
⁸ firmiter	stevig
⁹ insistere 3	gaan staan in, op
¹⁰ subsequi	onmiddellijk volgen
¹¹ occurrere + <i>dat.</i>	tegemoet komen
¹² adgregare	vervoegen

magnopere¹ perturbabantur; hostes vero, notis omnibus vadis², ubi ex litore³ aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis impeditos adoriebantur⁴, plures paucos circumsistebant⁵, alii ab latere aperto⁶ in universos tela coiciebant. Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas⁷ longarum navium, item speculatoria⁸ navigia militibus compleri⁹ iussit, et quos laborantes¹⁰ conspexerat, his subsidia¹¹ submittebat. Nostri, simul in arido¹² constitierunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum¹³ tenere atque insulam capere¹⁴ non potuerant. Hoc unum ad pristinam¹ fortunam Caesari defuit².

¹ magnopere	zeer
² vadum	ondiepte
³ litus <i>n</i>	kust
⁴ adoriri	aanvallen
⁵ circumsistere 3	omsingelen
⁶ apertus	open, ongedekt
⁷ scapha	sloep, boot
⁸ speculatorius	verkennings-
⁹ complere 2	vullen, bemannen
¹⁰ laborare	in nood verkeren
¹¹ subsidium	hulp
¹² aridus	droog
¹³ cursum tenere	koers houden
¹⁴ capere	bereiken

[27] Capitulatie

Hostes proelio superati, simul atque³ se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt; obsides sese daturos quaeque imperasset facturos polliciti sunt. Una⁴ cum his legatis Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveram a Caesare in Britanniam praemisum. Hunc illi e navi egressum, cum ad eos oratoris modo⁵ Caesaris mandata deferret, comprehenderant atque in vincula coniecerant; tum proelio facto remiserunt et in petenda pace eius rei culpam⁶ in multitudinem contulerunt⁷ et propter imprudentiam⁸ ut ignosceretur⁹ petiverunt. Caesar questus¹⁰ quod, cum ultro¹¹ in continentem¹² legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere se imprudentiae dixit obsidesque imperavit;

¹ pristinus	oud
² deesse	ontbreken
³ simul atque	zodra als zij
⁴ una <i>adv.</i>	tegelijk
⁵ <i>gen. + modo</i>	als
⁶ culpa	schuld
⁷ conferre in + <i>acc.</i>	schuiven op, leggen bij
⁸ imprudentia	onnadenkendheid
⁹ ignoscere 3	vergiffenis schenken
¹⁰ quaeri	klagen
¹¹ ultro	uit eigen beweging
¹² continens	het continent, het vasteland

quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinrioribus¹ locis arcessitam² paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea suos in agros remigrare³ iusserunt, principesque undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare⁴ coeperunt.

[28] Landing van de ruitelij belemmerd

His rebus pace confirmata, post diem quartum quam est in Britanniam ventum naves XVIII, de quibus supra demonstratum⁵ est, quae equites sustulerant⁶, ex superiore portu leni⁷ vento solverunt⁸. Quae cum adpropinquarent Britanniae et ex castris viderentur, tanta tempestas⁹ subito coorta¹⁰ est ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem unde erant profectae referrentur, aliae ad inferiorem¹¹ partem insulae, quae est propius¹² solis occasum, magno suo cum periculo

¹ longinquus	ver weg gelegen
² arcessere 3	ontbieden, laten komen
³ remigrare	teruggaan
⁴ commendare	overgeven, aanbevelen
⁵ demonstrare	aanduiden, uitleggen
⁶ tollere	aan boord nemen
⁷ lenis	zacht
⁸ solvere 3	in zee steken
⁹ tempestas	storm
¹⁰ cooriri	opsteken
¹¹ inferior	lager, zuidelijker
¹² propius + acc.	dichterbij

deicerentur¹; quae tamen ancoris iactis² cum fluctibus complerentur, necessario³ adversa⁴ nocte in altum provectae⁵ continentem petierunt.

[29] Stormschade aan de vloot

Eadem nocte accidit ut esset luna plena⁶, qui dies maritimos⁷ aestus maximos in Oceano efficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naves, [quibus Caesar exercitum transportandum curaverat,] quas Caesar in aridum subduxerat, aestus complebat, et onerarias, quae ad ancoras erant deligatae⁸, tempestas adflictabat⁹, neque ulla nostris facultas¹⁰ aut administrandi¹¹ aut auxiliandi¹² dabatur. Compluribus¹³ navibus fractis, reliquae cum essent funibus¹⁴, ancoris

¹ deicere	5	aan wal werpen
² ancora		anker
³ necessario		noodgedwongen
⁴ adversus		toegewend, ongunstig
⁵ provehi		uitvaren
⁶ plenus		vol
⁷ maritimus		zee-
⁸ deligare		vastbinden
⁹ afflictare		beschadigen
¹⁰ facultas		gelegenheid
¹¹ administrare		maatregelen nemen
¹² auxiliari		helpen
¹³ complures		verscheidene
¹⁴ funis		kabel

reliquisque armamentis¹ amissis ad navigandum² inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio³ facta est. Neque enim naves erant aliae quibus reportari possent, et omnia deerant quae ad reficiendas naves erant usui, et, quod omnibus constabat⁴ hiemari⁵ in Gallia oportere, frumentum in his locis in hiemem provisum⁶ non erat.

[30] Sluw plan van de Britten

Quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se conlocuti⁷, cum et equites et naves et frumentum Romanis deesse⁸ intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate⁹ cognoscerent, quae hoc erant etiam angustior¹⁰ quod sine impedimentis¹¹ Caesar legiones transportaverat, optimum

¹ armamenta <i>pl.</i>	tuigage
² navigare	varen
³ perturbatio	verwarring, onrust
⁴ constat	het staat vast
⁵ hiemare	de winter doorbrengen
⁶ providere 2	zorgen voor
⁷ conloqui	samenspraak houden
⁸ deesse + <i>dat.</i>	ontbreken aan
⁹ exiguitas	beperkte omvang
¹⁰ angustus	beperkt
¹¹ impedimenta <i>pl.</i>	bagage

factu¹ esse duxerunt² rebellione³ facta frumento commeatuque⁴ nostros prohibere et rem in hiemem producere⁵, quod his superatis aut reditu interclusis⁶ neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant⁷. Itaque rursus coniuratione⁸ facta paulatim⁹ ex castris discedere et suos clam¹⁰ ex agris deducere coeperunt.

[31] Herstelwerkzaamheden aan de vloot

At Caesar, etsi¹¹ nondum eorum consilia cognoverat, tamen et ex eventu¹² navium suarum et ex eo quod obsides dare intermiserant¹³ fore id quod accidit suspicabatur¹⁴. Itaque ad omnes casus¹⁵ subsidia¹

¹ *factu sup. II na adiectiva*: om te ..

² ducere 3	menen
³ rebellio	opstand
⁴ commeatus 4	proviandering
⁵ producere	rekken, voortzetten
⁶ intercludere 3 + <i>abl.</i>	afsluiten van
⁷ confidere 3	erop vertrouwen
⁸ coniuratio	samenzwering
⁹ paulatim	geleidelijk
¹⁰ clam	heimelijk
¹¹ etsi	ookal
¹² eventus	afloop
¹³ intermittere	afbreken
¹⁴ suspicari	vermoeden
¹⁵ casus 4	situatie

comparabat. Nam et frumentum ex agris cotidie² in castra conferebat et, quae gravissime adflictae³ erant naves, earum materia⁴ atque aere⁵ ad reliquas reficiendas⁶ utebatur et quae ad eas res erant usui ex continenti comportari iubebat. Itaque, cum summo studio⁷ a militibus administraretur, XII navibus amissis, reliquis ut navigari satis commode⁸ posset effecit.

[32] Foerageerders in de val

Dum ea geruntur, legione ex consuetudine⁹ una frumentatum¹⁰ missa, quae appellabatur VII, neque ulla ad id tempus belli suspicione¹¹ interposita¹², cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret¹³, ii qui pro portis castrorum in statione¹ erant Caesari

¹ subsidium	hulp
² cotidie	dagelijks
³ adfligere 3	havenen
⁴ materia	hout
⁵ aes <i>n.</i> , aeris	brons
⁶ reficere 5	herstellen
⁷ studium	inzet
⁸ commode	geschikt
⁹ consuetudo, -dinis	gewoonte
¹⁰ frumentari	foerageren; <i>sup.l bij verba van beweging</i> : om te
¹¹ suspicio, -ionis	vermoeden, argwaan
¹² interponere 3	laten gelden
¹³ ventitare	telkens komen

nuntiaverunt pulverem² maiorem quam consuetudo³ ferret in ea parte videri quam in partem legio iter fecisset. Caesar id quod erat suspicatus⁴ aliquid novi a barbaris initum⁵ consilii, cohortes quae in statione erant secum in eam partem proficisci, ex reliquis duas in stationem succedere⁶, reliquas armari et confestim⁷ sese subsequi iussit. Cum paulo longius a castris processisset, suos ab hostibus premi atque aegre⁸ sustinere et conferta⁹ legione ex omnibus partibus tela coici¹⁰ animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus demesso¹¹ frumento pars una erat reliqua, suspicati hostes huc nostros esse venturos noctu in silvis delituerant¹²; tum dispersos¹³ depositis armis in metendo¹⁴

¹ statio	wacht(post)
² pulvis <i>m</i>	stof(wolk)
³ consuetudo ferre	gewoon zijn
⁴ suspicari	vermoeden
⁵ inire	aangaan, opvatten
⁶ succedere 3	in de plaats komen
⁷ confestim	ijlings
⁸ aegre <i>adv.</i>	met moeite
⁹ confertus	opeengedrongen
¹⁰ coicere 5	(samen)werpen
¹¹ demetere 3	oogsten
¹² delitescere 3	zich verbergen
¹³ dispergere 3	verspreiden
¹⁴ metere 3	maaien

occupatos¹ subito adorti paucis interfectis reliquos incertis ordinibus perturbaverant, simul equitatu atque essedis² circumdederant.

[33] Gebruik van strijdwagens van de Britten

Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes partes perequitant³ et tela coiciunt atque ipso terrore equorum et strepitu⁴ rotarum⁵ ordines plerumque⁶ perturbant, et cum se inter equitum turmas⁷ insinuerunt⁸, ex essedis desiliunt et pedibus proeliantur⁹. Aurigae¹⁰ interim paulatim ex proelio excedunt atque ita currus¹¹ conlocant ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum¹² ad suos receptum¹³ habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem¹⁴ peditum in proeliis

¹ occupare in + <i>abl.</i>	bezighouden met
² essedum	strijdwagen
³ perequitare	rondrijden
⁴ strepitus 4	kabaal
⁵ rota	wiel
⁶ plerumque	meestal
⁷ turma	eskadron
⁸ insinuare se	binnendringen
⁹ proeliari	strijden
¹⁰ auriga	wagenmenner
¹¹ currus 4	wagen
¹² expeditus	zonder hindernissen, gemakkelijk
¹³ receptus 4	toevlucht
¹⁴ stabilitas	het stevig staan

praestant¹, ac tantum usu cotidiano et exercitatione efficiunt uti in declivi² ac praecipiti³ loco incitatos⁴ equos sustinere⁵ et brevi moderari⁶ ac flectere⁷ et per⁸ temonem⁹ percurrere et in iugo¹⁰ insistere¹¹ et se inde in currus citissime¹² recipere consuerint.

[34] Stormen bieden de Britanni hoop.

Quibus rebus perturbatis nostris [novitate pugnae] tempore oportunitissimo Caesar auxilium tulit: namque eius adventu hostes constiterunt, nostri se ex timore receperunt. Quo facto, ad lacessendum¹³ hostem et committendum proelium alienum¹⁴ esse

¹ praestare	zorgen voor
² declivus	hellend
³ praecipiti	steil
⁴ incitatus	vlug, snel, opgewonden
⁵ sustinere	tot staan brengen
⁶ moderari	beteugelen
⁷ flectere 3	buigen, wenden
⁸ per + acc.	over
⁹ temo, temonis	disselboom
¹⁰ iugum	juk
¹¹ insistere 3 in + abl.	gaan staan in
¹² citissime	zeer snel
¹³ lacessere 3	uitdagen
¹⁴ alienus	vreemd, niet geschikt

tempus arbitratus suo se loco continuit¹ et brevi tempore intermisso² in castra legiones reduxit. Dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis qui erant in agris reliqui discesserunt. Secutae sunt continuos³ complures dies tempestates, quae et nostros in castris continerent et hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuntios in omnes partes dimiserunt paucitatemque nostrorum militum suis praedicaverunt⁴ et quanta praedae faciendae atque in perpetuum⁵ sui liberandi⁶ facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstraverunt. His rebus celeriter magna multitudo peditatus equitatusque coacta ad castra venerunt.

[35] Caesar zoekt toch de confrontatie op.

Caesar, etsi idem quod superioribus diebus acciderat fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate⁷ periculum effugerent, tamen nactus⁸ equites circiter XXX, quos Commius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat, legiones in acie pro castris constituit. Commisso

¹ se continere 2 + <i>abl.</i>	zich handhaven op
² intermittere 3	voorbij laten gaan
³ continuus	aan een stuk door
⁴ praedicare	verkondigen
⁵ in perpetuum	voor altijd
⁶ liberare	bevrijden
⁷ celeritas	snelheid
⁸ nancisci	krijgen, verwerven, vinden

proelio diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt ac terga¹ verterunt. Quos tanto spatio secuti quantum cursu et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt, deinde omnibus longe lateque² aedificiis incensis se in castra receperunt.

[36] Dubbel aantal gijzelaars

Eodem die legati ab hostibus missi ad Caesarem de pace venerunt. His Caesar numerum obsidum quem ante imperaverat duplicavit³ eosque in continentem adduci iussit, quod propinqua die⁴ aequinoctii⁵ infirmis navibus hiemi navigationem subiciendam⁶ non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus paulo post mediam noctem naves solvit, quae omnes incolumes⁷ ad continentem pervenerunt; sed ex iis onerariae duae eisdem portus quos reliquae capere non potuerunt et paulo infra⁸ delatae⁹ sunt.

¹ tergum	rug
² longe lateque	wijd en zijd
³ duplicare	verdubbelen
⁴ dies <i>f</i>	dag, tijd
⁵ aequinoctium	nachtevening
⁶ subicere	prijsgiven, blootstellen aan
⁷ incolumis	ongedeerd
⁸ infra	beneden, zuidelijk
⁹ deferre	uit de koers slaan

[37] Overvallen door de Morini

Quibus ex navibus cum essent expositi milites circiter CCC atque in castra contenderent, Morini, quos Caesar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe praedae adducti primo non ita magno suorum numero circumsteterunt¹ ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt. Cum illi orbe² facto sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter milia VI convenerunt; qua re nuntiata, Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt atque amplius³ horis IIII fortissime pugnaverunt et paucis vulneribus acceptis complures ex iis occiderunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum⁴ venit, hostes abiectis armis terga verterunt magnusque eorum numerus est occisus⁵.

[38] Optreden vann Labienus en Titurius en Cotta

Caesar postero die T. Labienum legatum cum iis legionibus quas ex Britannia reducerat in Morinos qui rebellionem fecerant misit. Qui cum propter siccitates⁶ paludum¹ quo se reciperent non haberent, quo

¹ circumsistere 3	omsingelen
² orbis	kring, ronde opstelling
³ amplius + <i>abl.</i>	meer dan
⁴ conspectus 4	zicht
⁵ occidere 3	doden
⁶ siccitas	droogte

perfugio² superiore anno erant usi, omnes fere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius et L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis³, frumentis succisis⁴, aedificiis incensis, quod Menapii se omnes in densissimas⁵ silvas abdiderant⁶, se ad Caesarem receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duae omnino⁷ civitates ex Britannia obsides miserunt, reliquae neglexerunt⁸. His rebus gestis ex litteris Caesaris dierum XX supplicatio⁹ a senatu decreta est.

¹ palus	moeras
² perfugium	toevluchtsoord
³ vastare	verwoesten
⁴ succidere	afsnijden
⁵ densus	dicht
⁶ abdere 3	verstoppem
⁷ omnino	in totaal
⁸ neglegere	nalaten
⁹ supplicatio	dankfeest